

## OILA TARBIYASI TARBIYANING ASOSIY YO'NALISHI SIFATIDA (AHMAD DONISH QARASHLARI MISOLIDA)

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada Ahmad Donish qarashlari misolida oila tarbiyasi tarbiyaning asosiy yo'nalishi sifatidagi ahamiyati ilmiy – nazariy tahlil qilingan.

**Kalit so'zlar:** Farzandlar, ta'lim-tarbiya berish, hunar, faoliyat, mazmun, mohiyat, tushuntirish, ota-onalar, huquqlar, chegaralar, pedagogik tafakkur, hayot, tarbiya va hokazo.

## СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ОСНОВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВОСПИТАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ВЗГЛЯДОВ АХМЕДА МУДРЕЦА)

**Аннотация.** В данной статье на примере взглядов Ахмеда мудреца проведен научно – теоретический анализ важности семейного воспитания как основного направления воспитания.

**Ключевые слова:** дети, образование-воспитание, ремесло, деятельность, содержание, сущность, объяснение, родители, права, границы, педагогическое мышление, жизнь, воспитание и др.

## FAMILY EDUCATION AS THE MAIN DIRECTION OF EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE VIEWS OF AHMED THE WISE)

**Annotation.** In this article, using the example of Ahmad the Sage's views, a scientific and theoretical analysis of the importance of family education as the main direction of education is carried out.

**Keywords:** children, education, craft, activity, content, essence, explanation, parents, rights, boundaries, pedagogical thinking, life, upbringing, etc.

**Kirish.** Ahmad Donish pedagogik tafakkurida tarbiya va oilani tashkil etish muhim yo'nalish hisoblanadi. Uning pedagogik tafakkurining bu yo'nalishi "Nodir hodisalar" ("Navodir-ul-vaqoye") nomli ajoyib ilmiy-adabiy asarida mohiyatan o'z ifodasini topgan. Mutafakkir kitobning "Farzandlarga ta'lim-tarbiya berish, hunar va faoliyat mazmun-mohiyatini tushuntirish", "Ota-onalar va ularning huquqlari chegaralari to'g'risida" kabi boblarida ko'proq oila tarbiyasiga doir o'z qarashlarini bayon etgan. Uning fikricha, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashda oila katta rol o'ynaydi.

Muallif ushbu ajoyib asarida turli mavzularni yoritgan bo'lsa-da, bu mavzularning barchasi yozuvchining inson mohiyati, uning hayoti va o'limi, shaxsning shaxsiy va ijtimoiy faoliyati va tarbiyasi haqidagi mulohazalaridir.

Ahmad Donish oilaning farzand tarbiyasida tutgan o'rni beqiyos ekanini ta'kidlab, jamiyatning bu bo'linmasini yaratish usulini muhim nuqta, deb hisoblaydi.

**Adabiyotlar tahlili.** Nikohning qadr-qimmatini haqida fikr yuritish ekan, shunday yozadi: "Nikohning qadr-qimmatini undan olinadigan ne'matlar orqali namoyon bo'ladi, ulardan biri farzand tug'ilishi, uning mavjudligidir:

Nikohdan birinchi maqsad farzandlar dunyoga keltirish va naslning davom ettirishidir... Nikohning yana bir sababi o'sha rahnamo (Muhammad) sollallohu alayhi vasallamning nafsiga ergashish, toki ko'proq odamlar - uning izdoshlari bo'lsin...

Nikohning keyingi foydasi shuki, bu amalning tugashi bilan farzand tug'ilishi uchun duo nozil bo'ladi...

Nikohning yana bir foydasi dinni tasbeh qilishdir, chunki kim turmushga chiqsa, dinining

yarmi ikkinchisiga o'tgan bo'ladi. Turmushga chiqmaganlar esa ko'pincha buzg'unchilik vasvasasiga qarshi tura olmaslik va ko'zlarini hamda qalblarini yumib qo'yish xavfiga duchor bo'lishadi.

Oilaviy hayotning yana bir foydasi shundaki, xotin barcha uy yumushlarini o'z zimmasiga oladi, shuning uchun yaxshi xotin yordamchi va do'stdir. Munosib xotin bo'lishdan boshqa oliy yaxshilik yo'q" ("N-v". 254) [1].

Yozuvchi nuqtai nazaridan, nikoh va oilaviy hayotning afzalliklari quyidagilardan iborat:

4. Farzandning tug'ilishi insonning o'lmasligi, inson naslining davomi kabitdir.

5. Ota-onasini tanigan, hurmat qiladigan insonning, ayniqsa, bolalarning pokligi, iffati.

6. Xotin va erning oilada va jamiyat oldidagi mas'uliyati, bolalarni tarbiyalash va ularni ta'minlash...

Yuqorida ta'kidlanganidek, mutafakkir nikohning foydalari haqidagi fikrlarini payg'ambar hadislar bilan to'ldiradi va mustahkamlaydi. Taxmin qilish mumkinki, mutafakkir "Nodir hodisalar" ("Navodir-ul-vakoe") asarini yozishni boshlashdan avval ulug' ilohiyot olimlarining tarbiya va oila odob-axloqi masalalariga bag'ishlangan salmoqli qator asarlarini to'liq o'rgangan va ular ustida ishlagan. Bunga Muhammad G'azzoliyning "Kimiyo saodat" va Unsurmaalik Keykovusning "Tarbiya kitobi" ("Nasihatnoma") yorqin misol bo'la oladi. Ahmad Donishning ilmiy va ilmiy-publisistik asarlarini o'rganish u o'z xalqining avvalgi mutafakkirlarining pedagogik qarashlaridan yaxshi xabardor bo'lgan degan xulosaga kelish imkonini beradi. Buni uning Muhammad G'azzoliyning nikoh odobiga oid pedagogik qarashlariga tez-tez murojaat qilishi ham tasdiqlaydi. Masalan, u "Er-xotin turmushi qoidalari va qaynona adovati" bobida shunday yozadi:

"Bilingki, nikohdan maqsad farzand ko'rish va naslni davom ettirishdir. Nikohning ma'nosi shahvoniy lazzatlarga berilmaslik, aksincha, shahvoniylikning o'zi odamlarni turmush qurishga undash uchun yaratilgan..." ("N-v", 252); E.E. Bertels Ayniy ma'lumotlariga tayangan holda "Tojik adabiyoti tarixi bo'yicha tadqiqot ishlarining ahvoli" nomli maqola yozar ekan, Ahmad Donishni butun sobiq ittifoq xalqiga o'zining butun buyukligi bilan tanishtirdi. Keyinchalik, Ahmad Donish asarlarini o'rganishni davom ettirib, Bertels E.E. 1936 yilda "Ahmad Kalla asarlarining qo'lyozma nusxalari" sarlavhali tadqiqot nashr qildi [2].

Xuddi shu fikrni G'azzoliy "Saodat kaliti" asarining "Ikkinchi mohiyat" muqaddimasida shunday ifodalagan:

"Bilingki, nikoh dinga olib boradigan yo'llardan biridir... shuningdek, inson zoti va uning naslini asrash zarurati. Oilaviy hayotsiz buning iloji yo'q... va nikohga kirish ixtiyoriylik tufayli emas, aynan shu bilan bog'liq. U yaratgan shahvoniy ehtiroslar inson o'z nafslarining homiysi va hukmdori bo'lishi uchun, odamlar ularga nikoh orqali kelishlari uchun, Xudoga boradigan sayohatchilar tug'ilishi uchun va barcha odamlarni hidoyat qilishlari uchun yaratilgan. to'g'ri yo'l" ("N-v", 380).

Bu iqtibosdan kelib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkinki, Ahmad Donish G'azzoliy fikrlarini to'liq mazmunini berib, bu masalada u bilan birdamligini bildirgan.

Unsurmalik Keykovusning mashhur "Qobusnoma" risolasida o'z aksini topgan ta'limotlari Ahmad Donishning pedagogik qarashlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatganini biroz keyinroq ko'rsatamiz.

Ahmad Donish oila qurish va mustahkamlash, umr yo'ldosh tanlash haqida gapirar ekan, erkak kishiga bir qancha shartlarni qo'yadi. Birinchidan, erning biron bir hunarmandchiligi va o'z uyi bo'lishi kerak. Shundan keyingina u nikoh haqida o'ylashi mumkin. Agar er mayib yoki xunuk bo'lsa, unga teng keladigan ayolga uylangani ma'qul. Chunki er ko'rinishi jirkanch, xotini go'zal bo'lsa, bu erkakni kamsitadi, er-xotin munosabatlarida kelishmovchiliklarni keltirib chiqaradi va uning go'zal xotinining sevuvchilari ko'p bo'ladi. Xuddi shu fikr Keykovusning "Qobusnoma"sida ham shunday ifodalangan: "... go'zal ayolning ortidan ergashmanglar, chunki uning go'zalligi ko'p oshiq'larga mavzu bo'ladi".

Nafsli erkak faqat shahvatli ayolga uylanishi kerak, lekin hech qanday holatda pokiza ayolga uylanmaydi." Insonparvar pedagog Ahmad Donish xalqqa din odamlarning mahrumlik va zohidlikka bo'ysunishi uchun emas, balki odamlarning axloqiy va ma'naviy jihatdan kamol topishi, madaniy va moddiy qadriyatlarga ega bo'lishi uchun mavjud bo'lishi haqidagi g'oyani

ommaga yetkazishga harakat qilgan. U ilohiyot ilmi qotib qolgan qo'rg'on emas, balki zamonga mos ravishda rivojlanib, o'zgarib borishiga shubha qilmaydi" [3].

Mutafakkir fikridan kelib chiqadiki, oila mustahkamligi, ota-ona va farzandlar baxtining omillaridan biri nikoh an'alariga amal qilishdir. Oila birligi daxlsizligining ikkinchi omilini kelinning nasl-nasabini to'g'ri tanlashi va bilishi, deb biladi. Uchinchidan, u ayolning boyligiga tayanib, ochko'zlikka berilmaslikni, balki his-tuyg'ularingizni ko'proq tinglashni, kelin va kuyovning bir-biriga mos kelishiga tayanishni ogohlantiradi.

Shuningdek, Ahmad Donishning ta'kidlashicha, erkak kishi tanbeh eshitmasligi va xo'rlanmasligi uchun o'z xotinining uyida yashamasligi yoki o'zidan mavqei va kelib chiqishi yuqoriroq qizga uylanmasligi kerak.

Ahmad Donish o'rtoqlaridan birining iltimosiga ko'ra nikohning foydalari va og'irligi haqida qo'llanma yozgan va bu qo'llanma o'zining "Nodir hodisalar" kitobining "Er-xotin turmushi qoidalar va ona adovati haqida" deb nomlangan alohida bobini tashkil etgan. Qonun." Ushbu qo'llanmada muallif o'z oilasini qurishni rejalashtirayotganlarga nikohning barcha afzalliklari, ijobiy va salbiy tomonlarini, bu harakatni rad etish sabablarini ko'rsatadigan foydali maslahatlar bilan o'rtoqlashadi. Muallifning maqsadi oila qurish, turmush qurish zaruriyatini aslo inkor etish emas, balki, avvalambor, nikohning foydasi va og'irligidan ogoh etish, totli kunlardan tashqari, oilaviy hayotni ham bilishi uchun, oila hayotini o'zgacha his-tuyg'ularini uyg'otish edi. Jismoniy ehtirosni so'ndirish, shuningdek, katta mas'uliyatni yashiradi.

Yozuvchi mustahkam oilani barpo etishda murakkab masalalardan biri bo'lgan kelin va qaynona munosabatlari muammosini quyidagicha hal qilishni taklif qiladi: "...eng muhim shart – bu oilaning turmush tarzini ta'minlashning eng muhim shartidir. Turmush qurgan odamning onasi yo'q va agar bo'lsa, u xotinidan uzoqda yashashi kerak. Agar ona oilada yashasa, uning shaxsiy idish-tovoqlari va uy-ro'zg'or buyumlari bo'lishini tartibga solish kerak, chunki agar ular kambag'allik tufayli bo'linsa, er ona va xotin o'rtasidagi nizolar tufayli qiyin kunlarni boshdan kechiradi. ..." ("N-v", 242).

Mutafakkirning fikricha, erning onasi taqvodor va donishmand ayol, kelin odobli qiz bo'lishiga qaramay, ularda ko'p masalalarda kelishmovchiliklar bo'ladi. Shuning uchun, er ularni bir-biridan ajratib turishi va ularga teng ravishda xizmat qilishi kerak. Chunki kelin va qaynona bo'lib birga yashash uning hayotini zaharlaydi.

Er va xotin o'rtasida yuzaga keladigan nizolarga kelsak, Ahmad Donishning fikricha, xotinning qarindoshlari yoki erning opa-singillari va onasi ularning ishlariga aralashmasliklari kerak, chunki "ular bilishlari kerakki, xotinning eriga bo'lgan dushmanligi bir kundan ortiq davom etmaydi" ("N-v", 248).

Hayot qarama-qarshiliklarning kurashidan iborat bo'lib, ularsiz hech qanday taraqqiyot bo'lmaydi va oila bu naqshga bo'ysungan holda, nizolar paydo bo'ladi.

Bundan kelib chiqib, Ahmad Donish bu mansabdan foydalanib, kelinni eriga qarshi qo'zg'atayotgan yaqin qarindoshlarini sog'lom oilani buzishda ayblaydi. Mutafakkirning fikricha, xotin "erining bor-yo'g'i bilan qanoat qilmog'i, ko'proq narsani talab qilmasligi kerak" ("N-v", 249). Oilaviy masalalarda er erkak kabi harakat qilishi va oilaga farzanddek mehribon bo'lishi kerak. A.Donishning yuqorida biz to'xtalib o'tgan pedagogik qarashlari o'z manbasini o'tgan asrlarda yashab o'tgan Unsurnalik Kaykovus, Nosir Xisrav, Abuhamid Muhammad G'azzoliy, Sa'diy va boshqa mutafakkirlar ijodidan olgan.

Donishning fikricha, agar kishi o'z o'g'li oldidagi otalik burchini bajargan bo'lsa, ikkinchisining vijdon va shariatga ko'ra or-nomus, oliyanoblik va saxovat burchidan boshqa hech qanday da'vosi bo'lmasligi kerak" ("N-v", 36). Muallif ota va o'g'il o'rtasidagi keyingi munosabatlar quyidagicha bo'lishi mumkinligini taxmin qiladi: agar o'g'il boy bo'lgan bo'lsa, u hamma joyda ota-onasiga moddiy yordam ko'rsatishi kerak.

Muqaddas Qur'ondan rivoyatlar, rivoyatlar va adabiy iqtiboslarga ko'ra, muallif o'z hayotida har bir aqlli odam o'zini to'rt narsa bilan ta'minlashi shart deb hisoblaydi:

5. Och qolishingizga yo'l qo'ymaydigan bir parcha non;
6. Tanani qoplaydigan kiyim;
7. Issiq va sovuqda sizni himoya qiladigan uy;
8. U o'z oilasini davom ettiradigan hurmatli xotin.

Shunday qilib, Ahmad Donish yoshlar turmushining asosiy vazifasini tushuntiradi. Uning fikricha, nikoh orqali "... Xudoning bandasi Xudoga to'g'ri yo'lni qat'iy izlashi, nikohidan manfaat va manfaatlar izlamasligi, balki ko'payishi kerak, shunda u sof va yagona nikohda odob va odob qoidalariga rioya qilishi kerak. gigienaga rioya qiladi, uning munosib, solih farzandlari bor" ("N-v", 54). Shunday qilib, yozuvchi shariatga ko'ra nikoh ikki asosiy ijobiy oqibatlariga olib kelishini inkor etib bo'lmaydi:

1. O'zining pokligi va beg'uborligi tufayli u oilaviy munosabatlarning davomiyligi va barqarorligini kafolatlaydi;

2. Inson avlodi va avlodlarining o'sishi va ko'payishiga olib keladi.

Mutafakkirning fikricha, bunday oilada tug'ilgan bola ezgulik, solihlik, olijanoblikni meros qilib oladi va hech qachon ota-onaning fikr va e'tiqodiga e'tiroz bildirmaydi. Donishning fikricha, muqaddas nikohda tug'ilgan avlod o'z e'tiqodi va xatti-harakatlarida, ota-ona oldidagi burchini ado etishda nikohsiz tug'ilgan farzanddan ko'ra ko'proq mas'uliyatni his qiladi. Noloyiq xatti-harakatlari va ota-onasiga itoatsizligi uchun nikohsiz tug'ilgan avlodni gunohkor va itoatsiz deb hisoblamaslik kerak. Masalan, muallif shunday yozadi: "... va ular hayvonlarga o'xshab qoladilar, ularning erkagi urg'ochi bilan qo'shilib, yosh tug'adi. Va bu bola endi otasining bo'ynini, hozir onasining qulog'ini kemiradi, endi otasining peshonasiga, endi onasining ko'krigiga tepadi; Uning atrofida qilar esa bu bolani aybdor va ota-onasiga noloyiq, deb hisoblamaydi va faqat "Bizga baribir!" deyishadi. ("N-v", 55).

Albatta, Ahmad Donishning oila masalalariga qarashlari juda tor, bir yoqlama va shariat va ma'naviy yuksalish doirasida chegaralangan, chunki muallif yosh avlod tarbiyasi jarayonining ahamiyatini hisobga olmagan. Ko'pgina misollardan ko'rinib turibdiki, ota-onaning olijanob va mo'tabar farzandi yetarlicha ta'lim olmasa, u yuz yoshga to'lguncha eshak bo'lib qoladi. Farzandsiz ota-onalar ota-onalarining kelib chiqishi haqida hech narsa bilmasdan, bolalarni mehribonlik uylari yoki tug'ruqxonalardan asrab olishlari, ularni qunt bilan o'stirishlari va o'qitishlari, asrab olingan farzandlarini o'z farzandlaridek hurmat qilishlari va hurmat qilishlari va ularni juda hurmatli va odobli insonlar qilishlariga misollar keltirishimiz mumkin. Aytish kerakki, ayniqsa, bu masalada Ahmad Donish islom dini va idealistik falsafa aqidalaridan bir qadam ham chetga chiqmaydi.

Muallif farzandlarini haqorat qiladigan onalar haqida shunday izoh beradi: "Axir, men sizni ko'kragim bilan boqdim!" ("N-v", 55).

**Kutilayotgan natija.** Oilada farzand tarbiyasi haqida Ahmad Donish, birinchidan, er oila boshlig'i bo'lishi kerakligidan boshlaydi. Ikkinchidan, farzandlaringizni mehr bilan seving, ularga mehr bilan munosabatda bo'ling va ular bilan o'ynang. Biroq, shu bilan birga, mo'tadil qattiqqo'llik va hokimiyatni saqlang, chunki Sharq pedagogikasida kuzatilganidek, jiddiylik va iroda bolalarni tarbiyalashda asosiy elementlardan biridir.

**Xulosa.** Ahmad Donish asarlarining konsepsiyasini tarbiya tashkil etadi. Ahmad Donish asarlarida jamiyatda har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashda muhim o'rin tutgan tarbiyaviy falsafa yashiringan. Bizningcha, Ahmad Donish alohida o'rin tutgan Buxoro xalqining atoqli mutafakkirlari pedagogik qarashlarining evolyutsion jarayonlarini o'rganmasdan turib, o'zbek pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi tarixining to'liq tasvirini tiklab bo'lmaydi. Ahmad Donishning ilg'or g'oyalari, pedagogik jihatlari va konsepsiyasidan foydalanishning ahamiyati, ularning pedagogika fani tarixini yetarli darajada o'rganmaganligidan kelib chiqadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Ahmad Donish. Tanlangan asarlar..-"Navodirul vaqoye" Stalinobod, 1959.B-286.
2. Бертелс э. Э. Ахмади Кале асарларининг қўлёзмалари. Тож материаллари. СССР Фанлар Академиясининг асослари, 3-жилд, - Москва, Наука. 1936, Б-10-28.
3. Bartold V.V. Fors madaniyati va uning boshqa mamlakatlarga ta'siri: 9 jildda to'plangan asarlar. - T.6. - Moskva: Nauka, 1996. - B. 174-188.